

स्त्रियांचा आर्थिक व सामाजिक विकास

प्रा. डॉ. टी. ए. मोरे

(वाणिज्य विभाग)

जिजामाता शिक्षण संस्थेचे कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, नंदुरबार

प्रस्तावना-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी हिंदु कोड बिल ज्या स्वरूपात तयार केले होते त्याच स्वरूपात ते मंजूर झाले पाहिजे या भूमिकेला ते ठाम होते. कारण या कायद्यामुळे संबंध समाजातील स्त्रियांचे जेवढे हित होईल तेवढे हित घटना करू शकत नाही. घटनेत सामाजिक समता संपूर्णपणे आणता आली नाही. ते दूर करण्याच्या हेतुनेच त्यांनी हिंदु कोड बिल तयार केले होते. जिर्ण मतवाद्यांचा वाढता विरोध पाहून काँग्रेसच्या पुढाऱ्यांनी श्री. नेहरू यांना सल्ला दिला की, जर हे बिल आताच मंजूर केले तर थोड्याच दिवसांनी होणाऱ्या नव्या निवडणुकीत काँग्रेसला हार खावी लागेल. हिंदु कोड बिलात स्त्रियांना पोटगिचा हक्क आहे. ही पोटगी देणे लागू नये म्हणून एक मार्ग धर्म मार्तंडांना सूचला. तो म्हणजे स्त्रियांनी सती जाणे. हिंदु स्त्रियांना कुटुंबापासून स्वतंत्र राहण्याचा हक्क असावा व त्यांना एकत्र स्थावर जंगम मालमत्तेतून पोटगी मिळावी असे विदेयक आणले होते. परंतु ते मंजूर झाले नाही. हिंदु कोड बिलाला विरोध करणाऱ्यांच्या मते हे बिल पास झाले तर त्याचा परिणाम असा होईल की, ज्या हिंदु धर्म शास्त्रज्ञांचे संहितीकरण आतापर्यंत एकही वर्णश्रेष्ठ हिंदुंना करता आले नाही ते एका अस्पृश्य पंडीताने केले. यात आपली नामुष्की होणार आहे. हे बिल पास झाले तर बहुजन समाज त्याला "आंबेडकर स्मृति" म्हणून संबोधतील व देशाच्या भावी इतिहासात हेच नमुद करण्यात येईल. म्हणून बिलाला विरोधकांनी विरोध केला. तरीही त्यांचे निरनिराळे हेतू होतेच.

संत तुळशीदास रामायणामध्ये लिहितात, "पशू, ढोल, शुद्र और नारी ये है सब ताडन के अधिकारी" अशा कुजलेल्या विचारांनी स्त्रियांची अवहेलना करणाऱ्या वैदिक मनुस्मृति धर्मग्रंथाची डॉ.आंबेडकरांनी २५ डिसेंबर १९२७ ला महाड येथे होळी केली. या देशातील तमाम स्त्री जातीला मान-सन्मान, हक्क, अधिकार, समता, स्वातंत्र्य, न्याय प्राप्त करून देण्यासाठी हिंदु कोड बिल लिहून दि. ९ एप्रिल १९४८ रोजी भारताच्या संसदेत ठेवले. परंतु हिंदु धर्माच्या चाली-रिती, रूढी-परंपरा डॉ. आंबेडकर तुच्छ लेखतात आणि आमच्या धर्माच्या बदनामी करून आमच्या धार्मिक भावना दुखवितात या नावाखाली हिंदु कोड बिलाला कडाडून विरोध केला व स्त्रियांचा हक्क अधिकार प्राप्त करून देणारे बिल पास होऊ दिले नाही. डॉ. आंबेडकरांनी दुसऱ्यांदा ५ फेब्रुवारी १९५१ ला हिंदु कोड बिल पास करण्यासाठी ठेवले. पंडीत जवाहरलाल नेहरू यांनी बाबासाहेबांना वचन दिले होते. परंतु प्रत्यक्ष स्त्रियांना मानसन्मान प्राप्त करून देणारे हिंदु कोड बिल संसदेत सादर केले तेव्हा नेहरूंनी आपले वचन भंग केले व हे बिल पास करण्यास नकार दिला. त्याचवेळेस डॉ. राजेंद्रप्रसाद यांनी अधिक तीव्र विरोध केला व हिंदु कोड बिल पास केले नाही. म्हणून आंबेडकरांनी आपल्या कायदेमंत्रीपदाचा राजीनामा दिला. त्यानंतर मोठे जनआंदोलन करून नेहरू सरकारला हिंदु कोड बिलातील काही शिफारशी मान्य करण्यास भाग पाडले. हिंदु कोड बिल जेव्हा

संसदेत मांडले तेव्हा त्या बिलाची व्याप्ती आणि सुरुवात कशी झाली यावर त्यांनी विस्तृतपणे नियोजन केले होते.

उद्दिष्टे -

- हिंदु कोड बिलातील तरतुदी अभ्यासणे.
- हिंदु कोड बिलापासून स्त्रियांना मिळालेले अधिकार नमुद करणे.
- स्त्रियांना मानसन्मान प्राप्त करून देणारे हिंदु कोड बिल अभ्यासणे.

संशोधन पध्दती -

सदर शोधनिबंध हा दुय्यम सामग्रीवर आधारित आहे. या शोधनिबंधासाठी न्युजपेपर्स, मासिके व ग्रंथांचा वापर करण्यात आलेला आहे.

हिंदु कोड बिलातील तरतुदी -

१) संस्कारयुक्त विवाह -

मानवी समाज जीवनात विषमता एवढी रूढ केली होती की, धार्मिक ग्रंथ, रूढी-परंपरा या माध्यमांने विवाह सारखा संस्कार हा मानवी जीवनातील अत्यंत महत्वाचा असतांना स्त्रियांच्या माथी मारलेले दास्यत्व व उपभोगाच्या वास्तविक दृष्टीकोनाला दृढवादी प्रवृत्तीने गिळंकृत केले होते की, स्त्रियांना जीवनभर सन्मानाने सोबत ठेवावं या सिद्धांताला सुद्धा या व्यवस्थेने नाकारले होते. म्हणून विवाह हा संस्कारयुक्त होत असेल तर तो मानवी मूल्यांचे सामाजिक स्तरावर व कौटुंबिक बंधनावर असला पाहिजे व असा विवाह नवीन दाम्पत्याच्या जीवनभर संस्कार ठरावा. यातून निर्माण झालेल्या अपत्यांना आई-वडीलांचे प्रेम, वात्सल्य आयुष्यभर मिळावे व तयार होणारी पिढी या देशात एक आदर्श समाजजीवन जगणारी असावी व स्त्रियांना जीवनभर मानसन्मान व पारिवारीक संरक्षण मिळावे असा डॉ. बाबासाहेबांचा हेतू होता. स्त्रीला जीवनभर सोबत ठेवणे हे तर धार्मिक ग्रंथातील नियमातील एक अभिशाप होता. स्त्रियांना संपत्तीचा वारसदार करणे व संपत्ती देणे हा तर दूरचाच भाग होता. म्हणून डॉ. आंबेडकर यांनी मानवाचा जन्म हा नैसर्गिक स्त्री-पुरुष अधिकारयुक्त पण अधिकार वंचित भेद नाही. हा सिद्धांत जर प्रकृतिने ठेवला. परंतु भारतीय समाज व्यवस्थेत असे का? यासाठी बाबासाहेबांचा मानसन्मानातील समानतेचे नियम. हिंदु कोड बिलातील विवाह हा एक अधिकारयुक्त सामाजिक परिवर्तनाचा पैलू होता.

२) विधवा विवाह -

विधवा स्त्रियांच्या विवाहाला कोणताही समाज, रूढी-परंपरा, चाली-रिती, धार्मिक नियमांची ताकद विधवा स्त्रियांचे जीवन फुलविण्याला थांबलू शकत नाही. ही कमाल डॉ. आंबेडकरांच्या लेखणीची आहे. ज्या धर्मग्रंथात विधवापण शाप होते त्याच धर्मग्रंथांच्या परंपरेत जगणाऱ्या विधवा स्त्रियांना हिंदु कोड बिल वरदान ठरले. म्हणून वर्तमानात डॉ. आंबेडकर विधवा स्त्रियांच्या आयुष्यात मुलभूत अधिकारांसहित जीवन हक्क प्रदान करणारे एकमेव महापुरुष ठरले. आंबेडकरांनी विवाह हा मानवी जीवनातील एक महत्वपूर्ण संस्कार मानला आहे. जर असा विवाह करतांना हिंदु कोड बिलात केलेल्या कायद्याचे उल्लंघन करून एका पक्षकाराने दुसऱ्या पक्षकारास फसवून किंवा काही माहिती लपवून विवाह केल्यास व विवाह इ

पाल्यानंतर दोन पैकी एका पक्षकाराने त्याबाबत तक्रार दाखल केल्यास असे विवाह निकालाअंती रद्द केले जाऊ शकतात.

३) अपत्य दत्तक -

जेव्हा वैवाहिक दाम्पत्याला अपत्य नसायचे तेव्हा मात्र ते कुटुंब दुःखी व्हायचे. म्हणून डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी अपत्य दत्तक कायदा हिंदु कोड बिलात केला. आंबेडकर दूरदृष्टीचे होते. एकाही नागरीकाचे जीवन कोणत्याही व्यक्तीच्या कृत्यामुळे कोणत्याही व्यक्तीचे जीवन उद्ध्वस्त होऊ नये किंवा त्यांचे हक्क, अधिकार व मान-सन्मानाचे हनन होऊ नये यासाठी संपूर्ण जीवनभर लढा आंबेडकरांचा होता.

४) स्त्रीची मिळकत -

या कायद्याच्या अंतर्गत देशातील तमाम स्त्रियांना स्वतःच्या मनाचा व शरीराचा अधिकार या धर्म ग्रंथातील नियम, परंपरेने नष्ट केला व केवळ देहाने उभी असलेली जीवंत परंतु स्थिर व भावनाशून्य घराच्या देव्हान्यात बसविणाऱ्या मुर्तीप्रमाणे स्त्रियांचे आयुष्य निर्माण केले. अशा उपेक्षित व गुलामी लादलेल्या रुढी-परंपरा डॉ. आंबेडकरांनी क्षणात तोडून टाकल्या व या विश्वाला फुलविणाऱ्या स्त्रीला मुक्त केले. ज्या स्त्रियांच्या पेहरावामध्ये, वेशभूषेमध्ये संपत्ती सोबत ठेवण्याकरीता कोणतीही व्यवस्था वर्तमानात सुद्धा दिसत नाही. म्हणून संपत्तीशून्य संपत्तीपासून बेदखल केलेल्या स्त्रीला संपत्तीत वाटा मिळवून दिला. बाबासाहेब आंबेडकरांनी हिंदु कोड बिलाच्या माध्यमातून स्त्रिला संपत्तीचा वारस घोषित करून सर्व हिंदु धर्मातील स्त्रियांना -याय मिळवून दिला.

५) हुंडा पद्धत -

या कायद्याच्या सुरुवातीनंतर लादलेल्या कोणत्याही लग्नाच्या बाबतीत अशा लग्नाकरीता मोबदला म्हणून किंवा लग्नाची अट त्यावेळी दिलेला कोणताही हुंडा जिचे लग्न रितीने लावले आहे ती संपत्ती तिचीच मिळकत असल्याचे मानले जाईल. अशा वेळी हुंडा म्हणून स्विकारणारा ईसम तो स्त्रीच्या फायद्याकरीता किंवा तिच्या जीवनभराच्या पालन-पोषणाकरीता विश्वासू म्हणून राहिल. या कलमात हुंडा यात विवाहातील कोणत्याही पक्षाने किंवा पक्षाच्या वतीने देणे-घेणे निश्चित केले होते वा प्रत्यक्ष देणे-घेण्याची जाहीर चर्चा न करता अशी अट प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष लग्नाकरीता मोबदला म्हणून दिली असल्यास तर ती स्त्रीची मिळकत होते.

६) विधवा सुनेचे पालन-पोषण -

विधवा सुनेचे पालन-पोषण करण्याची सासऱ्याची जबाबदारी केवळ जोपर्यंत त्याचे जवळ जगण्याची साधने आहेत तोपर्यंत आणि विधवा सून जोपर्यंत ती तिच्या मिळकतीतून तिचे पालन-पोषण किंवा तिच्या नवऱ्याच्या इस्टेटीतून किंवा मुलापासून त्याच्या इस्टेटीपासून पालन-पोषण मिळण्यास असमर्थ आहे तोपर्यंत राहिल.

७) वयस्कर आई-वडील व मुलांचे पालन-पोषण -

जेव्हा आई-वडील वयस्कर व दुर्बल असतात तेव्हा आपल्या मुलांपासून पालन-पोषण हक्काने माझवे व मुलांना ते कायद्याने द्यावे लागेल. डॉ. आंबेडकरांनी जीवनभर विषमतावादी व समान व्यवस्थेतील महिलांना

समान अधिकार देऊन हिंदु धर्मातील जाती, धर्म, वंश, भेद स्त्रियांना शापित व तुच्छ लेजजाच्या धार्मिक व्यवस्थेमध्ये एकजीनसीपणा व समानता निर्माण करून भारतीय समाज व्यवस्थेला सांस्कृतिक मूल्यांशी जोडण्याचा प्रयत्न हिंदु कोड बिलाच्या माध्यमाने करण्याचा खरा प्रयत्न होता. स्त्री-पुरुषातील भेदभाव हा समाज व्यवस्थेतील माणसाचा भेदभाव विरहित समाज व्यवस्था निर्माण करण्याचे स्वप्न डॉ. आंबेडकरांनी बघितले होते. परंतु मोठ्या प्रमाणात विरोध हिंदु धर्मातील लोकांनी केला. आज वर्तमानात ज्या स्त्रियांच्या सुरक्षेचे व मान-सन्मानाचे कायदे आहेत ते हिंदु कोड बिलातीलच आहेत. आंबेडकरांनी संविधानाच्या माध्यमाने स्त्री विषयक कायदे अंतर्भूत करून स्त्रियांना न्याय मिळवून दिला. परंतु त्या संविधानाला व हिंदु कोड बिलातील कायद्याला राबविणारे लोक ते आहेत ज्यांनी हजारो वर्षांची गुलामी स्त्रियांवर लादली आहे. संविधान, हिंदु कोड बिल स्त्रियांच्या उत्थानासाठी आहेत. परंतु संविधानाची व हिंदु कोड बिलाची अंमल बजावणी करणारे नेते मात्र व्यवस्थेचे नाहीत. म्हणून दररोज स्त्रियांची नालस्ती व बेअब्रु भर दिवसा देशाच्या कानाकोपऱ्यात होते व त्या भगिनींची किंकाळी आमच्या कानावर येते परंतु त्याला साधी साद सुद्धा दिली जात नाही.

८) वारसा -

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी विषमतावादी हिंदु धर्मातील पशू, हीन व तुच्छ समजजाच्या मा-वाला प्रबुद्ध मानवी समाज निर्माण करण्याकरीता व विशेष करून या सृष्टीची निर्माती स्त्री व या सभ्यतेची निर्माती पवित्र स्त्री असतांना गुलामीचे व दास्यत्वाचे साखळदंड जिच्या जीवनाभोवती शापित व्यवस्थेने गुंफले ते तडातडा तोडण्याचे काम आंबेडकरांनी हिंदु कोड बिलाच्या माध्यमाने केले. जिला स्वतःच्या जीवनालाही जपण्याचा व स्वच्छंद स्वप्ने पाहण्याचा अधिकार नव्हता त्या स्त्रीला आंबेडकरांनी संपत्ती वारस बनविले ते याच हिंदु कोड बिलात. म्हणूनच या देशातील तमाम स्त्रिया बाबासाहेबांच्या शतकानुशतके ऋणी आहेत. वडीलांची मिळकत किंवा इस्टेट मृत्युपत्र न करता मरण पावला असेल अशा वेळी बिन मृत्युपत्राच्या उद्देशात गोत्रज व त्याच्या पत्नी किंवा इतर सगोत्र नातेवाईक यांच्याकडे वारसा हक्क जातो.

संदर्भ-

- १) चांगदेव खैरमोडे - डॉ. आंबेडकर आणि हिंदु कोड बिल, सुगावा प्रकाशन, पुणे-३०, आवृत्ती डिसेंबर २००२
- २) प्रा. गौतम निकम - बहुजनांचे महानायक, विमलकिर्ती प्रकाशन, चाळीसगाव, आवृत्ती २०१०
- ३) न.म. जोशी - डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर चरित्र व कार्य, आयुर्विद्या मुद्रणालय, पुणे ३०, आवृत्ती १९९७
- ४) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर - जाती प्रथेचे निर्मुलन, प्रबुद्ध भारत प्रकाशन, नागपूर, आवृत्ती २०१२
- ५) डॉ. यशवंत मनोहर - डॉ. आंबेडकरांनी मनुस्मृती का जाळली?, युगसाक्षी प्रकाशन, नागपूर, आवृत्ती २००५
- ६) दैनिक मुलनिवासी नायक, दि. १३ व १४ मार्च २०१६.